

ZAPIS O SLOVE- NAČKOJ RUDAR- SKOJ PESMI

Rudarske pesme su, u najširem smislu, takozvana staleška poezija, prastara umetnost, vezana za, u našem slučaju, rudarski poziv i posao rudara. U njoj se od davnih vremena oglašavaju životne specifičnosti, karakteristična etika, nevolje i radosti nekadašnjih tkača, veslača, nosača, kovača, vojnika.*) Vremenom se ove pesme dopunjuju i proširuju novim iskustvima, radnim i životnim situacijama — tako da predstavljaju oblast najprisnijeg kulturnog života različitih društvenih staleža i zanimanja. Prisnost je tu tolika da se nakon usvajanja stihova brzo zaboravlja na autorstvo, pesma se prihvata prvo u okviru vlastitog staleža, a zatim se širi i postaje narodna — naravno u koliko je dovoljno karakteristična i privlačna u iskazima i opisima. Prenosenje od usta do usta, od „simpatije do simpatije” značilo je bar dve stvari: odabiranje onih adekvatnih i efikasnih među njima — ako su slušaoci i prenosioci zavoleli stihove, ako su stihovi govorili onako kako su oni stvarno živeli i mislili, pamtili su ih i ponavljali u svakoj odgovarajućoj prilici. U suprotnom, brzo su ih zaboravljali. Ako im je u pesmama štogod izgledalo „pogrešno”, oni su to izostavljali ili zamenjivali „boljim”. Jednostavno, kao kod svih narodnih pesama. Od slovenačkih staleških narodnih pesama najpoznatije su vojničke, Štrekelj je prikupio oko 150 takvih pesama, zatim seljačke vezane za različite poslove, i zanatske.

U Štrekeljevoj zbirci ima valjda samo jedna ili dve „knapovske” to je razumljivo, jer je poziv u Sloveniji novijeg datuma, izuzev Idrije, možemo ga pratiti jedva nekih dve stotine godina unazad. Trebalo je da prođe oko sto godina dok

---

*) Predgovor preuzet iz knjige *Slovenske Rudarske pesmi*, prikupio i priredio Tine Lenarčič, Zveza kulturnih organizacij, Trbovlje, 1983.

se rudarski radnici nisu okupili u velike socijalne grupe sa svešću o posebnoj sudbini i o međusobnoj pripadnosti — tek se tada, manje ili više spontano i na dovoljno širokoj osnovi radala i potreba za samostalnim duhovnim životom, organizovanim ili spontanim. Sve do Prešernovog vremena, na zasavskom području, kopanje uglja bio je jedva nešto više od sporedne poljoprivredne delatnosti. Sluge su kopale ugalj zavisno od potreba, i to samo na onim imanjima gde se nalazio na površini. Zahvaljujući zaslužnom istoričaru rudarstva, profesoru Janku Oroženu, znamo da je prvo značajnije rudarsko preduzeće daleke 1846. godine imalo samo 16 radnika i jednog službenika, iako je o uglju iz Izlaka izveštavao još 150 godina ranije Valvazor. A kada je talas industrijske revolucije zapljusnuo i Sloveniju, kada je kroz Savsku dolinu izgrađena železnica, rudarstvo se u klasičnim zasavskim revirima silovito i naglo razvilo. Trideset godina kasnije, oko 1875. godine, samo u rudniku Trbovlje bilo je već oko 1600 radnika. U naredne tri decenije taj broj se gotovo utrostručio, a po čitavoj Sloveniji niču novi rudnici. Kopanje uglja ni izdaleka više nije privezak poljoprivrednog rada, delatnost se osamostaljuje po načinu i uslovima života, po mišljenju odnosno nazorima osamostaljuje se i rudarsko radništvo, rađa se klasični proletarijat. Čine ga ljudi koji žive isključivo od najamnog rada, kojima zemlja više ne predstavlja mogućnost za zapošljavanje; oni su izloženi na milost i nemilost poslodavcu, tržišnoj konjunkturi i potpuno specijalizovanom radu. Izuzetno brz razvoj rudarstva svedoči da je konjunktura bila dobra, da se ugalj dobro prodavao. A istovremeno ukazuje i na tendenciju ka što bržem gomilanju kapitala za investicije, koji je ulagan u širenje kopova. Kako je radne snage iz bližeg i daljeg poljoprivrednog zaleđa bilo više nego dovoljno, investicioni kapital — kao i profit u celini — formirao se na račun rudarskih plata. Pre sto godina jedanaestočasovni rad rudara u Trbovlju vredeo je dva kilograma šećera ili litar ulja, a tek tada je stupila na snagu odluka o obaveznom nedeljnom odmoru i zabrani zapošljavanja dece mlađe od 12. godina. Manji proizvodni zadaci postizani su i na račun bezbednosti u oknu — od 1839. godine koja se pamti po prvoj poznatoj žrtvi, rudaru Celestinu, ređaju se nesreća za nesrećom.

Rudare je sve više povezivao zajednički rad, strahovito siromaštvo, izrabljivanje i opasnosti u oknu; zbog dvanaestočasovnog radnog dana oni praktično po pola godine nisu videli sunce. Počela je zajednička borba za veća prava. Prvi poznati borac Franc Stopar, morao je već 1870. godine da napusti Trbovlje, oterali su ga. Prvi štrajk u Trbovlju — ženski — bio je 1876. godine, a zatim su se ređali jedan za drugim, po-

nekad su to bili pravi mali ratovi. Rudari bi se zatvorili u okna ili posakrivali u šume, a pred oknima se nalazila vojska ili policija — četvrtom štrajku u Trbovlju 1906. godine suprotstavilo se 100 žandara i 300 vojnika.

Još pre ove borbe za društvenu slobodu i ravnopravnost u tim ljudima se radala unutrašnja, duhovna sloboda: u reči koja sjedinjuje, u pesmi koja povezuje i muzici na jednostavnijim instrumentima, u svakoj drugoj samosvojnoj, najčešće, naravno, veoma robusnoj, ali duboko ljudskoj, rudarskoj umetnosti. Sredinom prošlog veka već je poznat i prvi hrastnički rudarski orkestar, a kasnije, naročito u vreme sindikalnog organizovanja, takvi orkestri nicali su jedan za drugim, a uz njih horovi i kulturna društva sa pozorištima. U istoriji slovenačke muzičke umetnosti ne mogu se zaobići duvački orkestar iz Trbovlja ili posleratni revirski simfonijski orkestar, predratni hor „Slavček” ili današnji velenjski orkestar. Uz to je — malo u intimnom zatišju, a malo i povezano s potrebama novih oblika javnog kulturnog života — nastajala specifična rudarska govorna umetnost: iz različitih elementarnih nevolja i radosti, pa i kao podrugljiva ili pohvalna pesma za nedeljno veselje, za tradicionalni rudarski izlet povodom Duhova kada je upravitelj rudnika plaćao piće i jelo, a naročito kasnije povodom sve češćih i većih manifestacija, demonstracija, buntovnih prvomajskih proslava i praznovanja.

Međutim, sa širenjem i dostupnošću štampe novo doba više nije pogodovalo klasičnom, narodnom usmenom prenošenju stihova. Ni rudarske pesme više nisu neizbežno u celini rudarske — one koje rudar stvara o rudarskom životu i svakodnevicu, da bi ih zatim rudari prenosili jedni drugima, da bi ih slobodno menjali ili jednostavno zaboravljali, ako im se ne sviđaju. Ima, naravno, i takvih i zaslužni skupljač Tine Lenarčič je ubeđen da ih u poluzaboravljenom, nezapisanom sećanju ima na desetine ili stotine, u svakom slučaju toliko da nekadašnji skupljač Štrekelj o njihovom broju ni sanjati nije mogao — kao i da i dalje nastaju. Ali, što se više širi i učvršćuje svest o značaju i dragocenosti svega govorno umetničkog, a stihovi nisu samo spontana, neosveščena, neideološka, narodna potreba, već doprinos nacionalnoj i opšt ljudskoj kulturi, toliko više sva ova poezija postaje autorska i po autorstvu nerudarska. Rudarski svet više nije posmatran isključivo iznutra, već sve više spolja; sve više postaje sadržaj u kojem se na dramatičan način ogledaju opšte nevolje i radosti čovekovog života, osnovni problemi opstanka. Rudarska pesma se po svojoj suštini veoma udaljava od svog prvobitnog staleškog karaktera.

Organizovani rudari, naravno, na organizovan način podstiču i literarno stvaralaštvo u vlastitim redovima: za svaku novu priliku potrebne su nove recitacije, tekstovi za muziku, posvete i slični tekstovi. Međutim, iz toga nastaje, pre svega karakteristična prigodna poezija sa svim svojim nedostacima i prolaznostima, čestim metričkim greškama i imitiranjem — prigoda obično zahteva brz rad u okviru talenata koji su na raspolaganju. Slično važi za đačke stihove među kojima su mnogi dopadljivi, pa i zanatski dosta dobri, ali su školski, što znači da im je osnovni podsticaj vežba i zadatak — a ne onaj siloviti doživljaj vrednosti i života kakav je kao duhovni supstrat za istinsku poeziju neophodan i nenadoknadiv. Za sve ove pokušaje karakteristična je tematska suženost, nekakva nemaštovitost u traganju za sadržajem: bezbroj puta javljaju se jedni te isti motivi ili simboli: sirena, čežnja za suncem, nesreća u oknu, dečje osećanje prema „crnom” ocu, dragocenost rude. Sve to nastojanje ne treba potcenjivati, ako ništa drugo, ono strasno nastoji da sačuva neku staru, spontanu narodnu tradiciju, najširu kulturnu otvorenost — ne samo pasivnu, već i stvaralačku i najtanjniju osetljivost rudara.

S druge strane, istina je da se s mogućnošću trenutnog štampanja i objavljivanja onemogućava onaj stari proces nastajanja narodne pesme koji je nemilosrdno odmah ili postepeno izdvajao (zaboravljao) sve što nije posedovalo pravu meru. Štampanjem se očuva mnogo više prvobitnog, ali je zato i raspon u kvalitetu stihova neuporedivo veći: od stihova koji sadrže samo dobru nameru ili eventualno imaju dokumentacionu vrednost, do pravih majstorstava; jer, nije moguće negirati da je ulazak rudarske tematike u „oficijelnu”, štampanu slovenačku literaturu a time u radionice najvećih majstora slovenačke reči, značio ogromno obogaćivanje ove, izvorne staleške lirike.

I tako se otvaraju prvi literarno-istorijski uvidi. Od neanonimnih klasika prvi je o rudarima pevao Anton Aškerc — ali na žalost u vreme kada je njegovo istinsko stvaralaštvo posustajalo i gušilo se u koleričnoj polemičnosti, svadljivosti i razvučenoj prigodnosti. Uprokos tome je „Radnikova pesma o uglju” (Delavčeva pesem o premogu) iz *Novih poezija* (1900), u slovenačkoj istoriji literature ostala kao zanimljiv i uvažavan a i literarno relativno uspešan, socijalno-protestni tekst, obeležen nekakvom stvarnom, nabrajajućom opisnošću i opširnošću — karakterističnom kako za Aškerca tako i za realističku književnost onog vremena. Pesnikova lična doživljavanja rudarskog života — u godinama dok je kao sveštenik radio u Škalama kod Velenja (1895—1898) — priče o stravičnim rudar-

skim nesrećama od kojih se jedna od najtežih desila samo godinu dana pre Aškerčevog dolaska u Škale, osnov su himnične pesme o radu u dnevnim kopovima; zbog toga u njoj i nema svih pravih „strahota patnje radnika pod zemljom” (M. Boršnik). Aškerc je naime, sve više postajao svesno programatičan — veoma mnogo je čitao i proučavao socijalističku literaturu, pa mu se tako i nameravana pesnička ispovest tako reći pod prstima pretvara u stihovani proglaš. Šteta. — Jer isti sadržaj u rukama istog majstora samo nekoliko godina ranije postao bi sasvim drukčije umetničko delo. Slovenačka „moderna” je rudare sadržajno nekako preskočila, kao da se zamerka mladog Cankara i njegovih istomišljenika Aškercu odnosila i na rudare. Međutim, neposredno posle toga rudarska lirika dostiže svoj vrhunac nizom ekspresionističkih pesnika — naistaknutiji među njima su iz istog generacijskog gnezda: Tone Seliškar, Mile Klopčič i France Kozar, a zaokruženosti zbivanja doprinose Fran Albreht, Matija Lipužič, Ludvik Mrzel, možda Ana Praček — Krasnica i drugi pesnici koje realne osnove društveno-kritičkog protesta sve više udaljavaju od zanesenog i uznesenog, globalnog i kosmičkog, vizionarskog ekspresionizma i spuštaju ih — naročito kasnije, tridesetih godina, na čvrsto tlo svakodnevnosti (Viado Klemenčič, Anton Boštele, mladi Karel Destovnik, Božo i Vital Vodusek, rana Pavla Rovana).

Taj uspon je delimično bio posledica sličnih zbivanja u literarnoj i političkoj Evropi posle prvog svetskog rata, odnosno u naglo povećanoj društvenoj osetljivosti i buntovnosti, a neposredan primer i podsticaj imao je upravo u okončanoj i uspešnoj Oktobarskoj revoluciji [na to ukazuju, na primer, Albrehtove *Pesmi življenja* (Pesme života) iz 1920. godine]. S druge strane, uspon je bio, naravno, i rezultat sve zrelije socijalističke misli u Sloveniji, sve organizovanijeg, a time i sve glasnijeg i čujnijeg radništva, sve jasnije javne proleterske svesti sa sve više odjeka. Slučaj je hteo da se ubrzo posle prvog svetskog rata u revirima nastanio mladi, pesnički talentovani ljubljanski učitelj Tone Seliškar, da se iz rudarske iseljeničke porodice ovamo vratio jednako talentovani Mile Klopčič i da je donekle po strani i nekako samoniklo — kao pesnik u ono vreme pomalo i u zavetrini — sazrevao hrasnički rudar France Kozar.

Seliškar kao prvi i najstariji među njima štampao je 1923. godine „knapovsku” zbirku pesama s jasno najavljućim naslovom *Trbovlje*, „posvećenu svoj čađavoj braći i sestrama koji umiru na našoj krvlju ukaljenoj planeti”. Pesme u toj zbirci predstavljaju ogromno tematsko i stilsko obogaćivanje dotadašnje tradicije. Osećaj-

nošću i osetljivošću istinskog pesnika, koji takvu moć doživljavanja nije postigao ni pre ni kasnije, on ume da traga za „knapovskim” pogledom na najznačajnije predmete i pojave — u bučnom radničkom vozu „šarabanci” ili u zapuštenoj zovi u rudarskom dvorištu. On je pesnički otkrio da rudarsku poeziju ne čine samo tipični rudarski predmeti, već karakterističan rudarski nazor, perspektiva. Sve što vide čadave, svetlosti gladne, rudarske oči — rudarsko je, ma koliko bilo daleko od njegove rudarske svakodnevice. Drugo (ili u stvari prvo): Seliškarevu rudarsku liriku poneo je kao još nikada kod nas, silovit lični zanos. Sva stara narodna versifikacija je nekako pomirljivo šaljiva, simpatična, poskočna, čak i kad govori o tužnim stvarima. Aškerc je bezlično i himnično opisan, poučan, dok se kod Seliškara redaju prave ekstaze najrazličitijih osećanja, poetska zadržtost, ritmičke egzibicije a sve to pod zastavom ubeđenog i ubedljivog socijalnog protesta koji je, u svoje vreme, umeo da potrese slovenačku javnost, a još i danas zrači unutaršnjom snagom tako da nezaustavljivo privlači čitaoca. Seliškarovim stihovima rudari su konačno ušli u najuži antologijski krug slovenačke lirike.

Zbirkom *Plamteči okovi* Mile Klopčič javio se samo godinu dana kasnije (1924), ali je u svojoj devetnaestogodišnjoj uznemirenosti tada još suviše plahovit, preterano programatičan, previše kliktav i agitatorski — u stihovima je bilo „više političkog ubeđenja nego poezije” (A. Slodnjak), a zbirka je zbog svoje revolucionarnosti čak zaplenjena. Međutim, kasnije, postepeno, tokom teškog životnog sazrevanja, razvijao se njemu svojstven i nadasve efikasan pesnički izraz koji karakteriše njegovu drugu pesničku zbirku *Preproste pesmi* (Jednostavne pesme, 1934). Njome je doživeo izuzetan pesnički uspeh, tako da deo literarne istorije smatra da je tim novim stihovima, među kojima su najuspešniji oni s rudarskom tematikom, prevazišao Seliškara. Upoređivanje je naravno teško i problematično, jer je lirika oba pesnika izražajno potpuno različita. Naime, Klopčičeve pesme su krajnje jednostavne, neekstatične, potpuno suprotne patetici i eksperimentisanju dvadesetih godina. Veoma često su stvarane iz „perspektive uloge” što znači da pesnik igra ulogu običnog čoveka, deteta, devojke koja priča svoju biografiju i govori o svojim pogledima — naivno i strasno. Iz toga se dobija utisak neposrednog ispovedanja, protkanog intimnom neposrednošću, setom, jer se celina ipak zasniva na elegičnosti ugnjetavanog sveta i čoveka. Bilo kako bilo, rudarska tematika se Klopčičevim pesmama svrstala u najbolju slovenačku poeziju.

Francetu Kozaru, koji je kao što se s mukom i samotno, samoniklo i usled toga često nesigurno borio za svoj vlastiti literarni lik, tako verovatno zaista nije nikada u potpunosti postigao svoj cilj. Literarnim istoričarima njegove pesme izgledaju mlitave i razvučene. Prvo ga je poneo ekspresionistički patos koji je blizak svakom pesničkom početništvu: karakteristično posvećenom, uzvišenom poimanju poezije. Zatim se približio novoj Klopčičevoj jednostavnosti (Zgoreli rudar Čaperlin), samo što ju je doveo do potpuno oslobođenog, gotovo prozaičnog stiha, ali ne i do tako rafinirane naivnosti. Uprkos osciliranju u izrazu nešto ipak ne može da mu se prebaci: naime, da nema šta da kaže, i to vatreno da kaže. U njegovoj pesničkoj zbirci *Ispod zemlje* (1941) gotovo da nema pesme u kojoj forma bar jednom ne bi zaškripala — ako ništa drugo, zasmeta pogrešna reč na pogrešnom mestu. Ali u svakoj od njih očigledno je životna strast koja svedoči pravim jezikom, to je nešto što danas pomodarski kritičari vole da označavaju kao „naboj ispovedanja”. Poezija mu se prelama sama u sebi i on sam kaže: „Naše rime... su ... potresni znaci... srca koja krvare (samo erupcija vulkana, razapetih ideja (i sumanutu treptaji kuluka”). Za greške u formi krivi su pesnikova eruptivnost i nedovoljno obrazovanje, ali, istovremeno nije moguće ni prevideti ni prečuti duboku prisnost ispovedanja i samoniklosti u tim pesmama.

Kod drugih autora iz istog predratnog vremena, poznatih ili zaboravljenih, dobra rudarska pesma samo je trenutani bljesak. Mnogima od njih se doduše ne može zameriti da nisu trajno tematski usmereni (Bošte, Pračkova), ali do pesničkih vrhunaca oni ne dopiru. Njihovi stiho- vi ostaju u pristojnim, solidnim granicama blage zanatske i izražajne nadprosečnosti, sa zna- cima dobrih htenja, razumevanja, protesta i sa- osećanja, ali im istovremeno nedostaje prava pesnička snaga.

Poslednji rat nije mogao da donese ničeg novog tom literarnom svetu. Borbe se nisu vodile u oknima i problemi koji su pritisli našeg čoveka, bio on rudar ili seljak, siromašak ili gospodin, bili su oni egzistencijalne prirode, problemi života ili smrti i rudarski posao nije mogao ova pitanja da reflektuje. Ta tematika je u vreme rata uzmakla iz literature — kao što je uzmak- lo skoro sve što nije neposredno učestvovalo u narodnooslobodilačkoj borbi.

Međutim, zanimljivi su podaci u posleratno vreme. Prvo je u pesmama s rudarskim moti- vi- ma primetna iznenadna svetlost, sunčanost kak- vu dotad ova poezija nije baš poznavala. Šta više; ova svetlost često je antitetički naglašena nasuprot nekadašnjem rudarskom sumraku. Reč

je, naravno o pojavi koja je bila svojstvena čitavoj tadašnjoj slovenačkoj literaturi: zanos oslobođenjem bio je ogroman, optimizam bezgraničan, pobjeda 1945. godine značila je nacionalno oslobođenje i slamanje starih klasnih društvenih odnosa. Izgledalo je da je konačno ostvarena prastara proleterska vizija: radnik više neće biti eksploatisan, sada će raditi za sebe, sam će upravljati plodovima svoga rada.

Ovih godina čitamo stihove kao:

Črni rudarji so pismo poslali
vsem pionirajem iz Dolge vasi:
„Združeni bomo bodočnost kovali,
svetlo bodočnost za srečne dni!”¹⁾

(Vida Brest)

S ponekom rudarskom pesmom takve vrste javljali su se i stari Cvetko Golar, Miha Klínar i još neki, a zatim je sve skupa stalo i u „zvaničnim” literarnim redovima začutalo.

Rudarskih stihova od tada ima doduše sve više, ali nema više takvih pesničkih ličnosti kao što su bili Seliškar ili Klopčič, pa i Kozar. Tu i tamo javlja se poneko mlado ime, dobar pokušaj, ubedljiva pesma koja obećava (Sevljak, Juričan, Mohor, Lakovič, Razboršek ili od najmlađih Rezman, Malavašičeva), ali bez one silovite, izražajne i inovacijske strasti kakva se sretala kod mladog Seliškara, ili bez nagoveštaja i duboko intimnog elegijskog saosećanja kao kod Klopčiča. Naravno, možemo da nagađamo zašto je to tako i verovano se može govoriti o mnogim uzrocima. Na primer: posao rudara je i dalje dramatičan, ali neuporedivo bezbedniji, tehnološki je moderan, manje je romantičan, više industrijski i mehanizovan. Borba rudara s podzemnom stihijom manje je riskantna, manje lična, i drugi uslovi pod kojima rade rudarima ne stvaraju probleme, njihov posao je cenjen, pa tako rudarske porodice ne povezuje više nekadašnje siromaštvo, one nisu stešnjene i gurnute u izdvojen deo naselja, u geto, na marginu pristojnog društva. Rudari sada žive kao svi drugi, pomešani s drugima. Presušili su, ili bar oslabili klasični motivi za rudarsku stalešku pesmu, a manja je i zanimljivost rudarske tematike kao one kroz koju se, na ovaj ili onaj način, može jasno ogledati dramatičnost čovekovog postojanja. Čak i rudarska praznovanja sve više postaju javne, zvanične, svedruštvene priredbe, a sve manje interna stvar rudara.

---

¹⁾ Crni rudari uputili su pismo
Svim pionirima iz Dugoć sela:
„Ujedinjeni ćemo kovati budućnost,
svetlu budućnost za srećne dane!”

Pred rudarsku poeziju postavlja se dakle „zadatak” da potraži nova „otkopna čela”, nove „žile”. Očigledno je da u ovom trenutku pesnici ne nalaze u rudarskom životu i radu onu unutrašnju napetost ili snagu koja bi bila sposobna da motiviše i inspiriše za stvaralački čin ili za trajniju stvaralačku uzavrelost. Uz blagu setu možemo samo da zabeležimo da se već gotovo četrdeset godina na ovim izvorima poetski nije rasplamsao nijedan značajniji pesnik.

(Prevela sa slovenačkog TATJANA POPOV)

